

Christopher Day (2008). *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy*. Gdańsk: GWP, ss. 224

Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne od lat wzbogaca literaturę pedagogiczną pozycjami o charakterze poradników psychologicznych. Mają one na celu zwiększanie poczucia kompetencji zawodowych nauczycieli oraz wzmacnianie ich zaangażowania zarówno intelektualnego, jak i emocjonalnego w pracy z uczniami. Książka opublikowana jest w ramach serii wydawniczej „Biblioteka Wychowawcy”. Jej treść poświęcona jest pasji, zaangażowaniu i entuzjazmowi w pracy pedagogicznej, uwzględniając zarówno kontekst teoretyczny, jak i praktyczny. Może stanowić sztandarową pozycję w domowej bibliotece każdego nauczyciela dbającego o zawodowy rozwój oraz może być traktowana jako praktyczny przewodnik po arkanach wiedzy poświęconej skutecznemu nauczaniu. Pasja nauczyciela potraktowana jest przez autora dwójako; z jednej strony jako źródło przemian szkolnych, uzależnionych od zaangażowanej postawy nauczyciela, z drugiej strony jako indywidualna wartość nauczyciela, bez względu na jego staż pracy pedagogicznej czy zawodowe doświadczenie.

Książka zawiera osiem rozdziałów (łącznie 224 strony), w ramach których czytelnik poszerza swoją wiedzę na temat ogromnej roli pasji w pracy pedagogicznej, wartości moralnych nauczycieli,

odczuwanych przez nich emocji i poczuciu zawodowej tożsamości, siły zaangażowania i jej oddziaływaniu na uczących się, sposobów gromadzenia wiedzy i doświadczenia przez nauczycieli, znaczenia pasji dla kształtowania przyjaznej szkolnej wspólnoty oraz praktycznych wskazówek co do rozwijania pasji na różnych etapach pedagogicznego wtajemniczenia. Każdy rozdział kończy się tzw. *czasem na refleksję*, w ramach którego autor zachęca czytelnika do próby samodzielnej odpowiedzi na pytania oparte na problematyce wcześniej poruszanej.

Już we wstępie autor podkreśla, że pasja jest niezbędnym elementem zawodu nauczyciela, a najważniejszymi cechami charakteryzującymi pedagoga z pasją są: poświęcenie, entuzjazm oraz duże pokłady energii intelektualnej i emocjonalnej, które ujawniają się w pracy z dziećmi, młodzieżą czy dorosłymi. Nauczyciele ci mają jednocześnie jasne zasady moralne, są świadomi wyzwań społeczno-kulturowych, które stawia współczesny świat przed ich wychowankami. Troszczą się o swoich uczniów oraz dbają o własne doskonałenie zawodowe. Są to szczególnie ważne właściwości pedagogiczne w dobie zatracających się granic kulturowych, narodowościowych oraz słabnącej stabilności i siły oddziaływania rodziny.

W rozdziale pierwszym *Dlaczego pasja jest niezbędną*, autor wskazuje na ogromne znaczenie pasji w codziennej pracy nauczycieli. Podkreśla, iż pasja powinna stanowić esencję nauczania, która ukierunkowuje wszelkie działania dydaktyczne. Nie jest ona jednak bezładnym dawaniem upustu własnemu entuzjazmowi w zakresie nauczanego przedmiotu. Nauczanie z pasją jest uporządkowane, spójne, mądre i zgodne z wyznawanymi wartościami. Autor podkreśla pozytywną zależność pomiędzy pasją nauczyciela a skutecznością nauczania, która ujawnia się w wysokich osiągnięciach uczniów. W rozdziale pierwszym przytaczane są także myśli innych autorów – teoretyków i praktykujących nauczycieli – którzy podkreślają znaczenie pasji w efektywnej działalności pedagogicznej. Siła zawodowej pasji może być uzależniona od motywacji do wykonywania zawodu nauczyciela, od jego powołania: czy jest to powołanie tylko do „kształcenia innych”, czy jest to powołanie „do nauczania”, jako do służby innym ludziom, poprzez wpływanie na jakość życia uczniów. Pasja może się więc narodzić z głębokiego powołania nauczyciela, wynikającego z miłości do nauki, uczniów i nauczania. Nierozdzielnie łączy się też ona z odczuwaniem nadziei, którą autor prezentuje w kontekście nauczania, jako uznanie działalności pedagogicznej za celowe i znaczące pomimo codziennych trudności.

Na zakończenie pierwszego rozdziału autor prezentuje zestaw otwartych pytań do nauczycieli, które koncentrują się wokół pięciu najważniejszych składników „ja” nauczyciela, takich jak: własny wizerunek nauczyciela, poczucie własnej wartości, motywacja do pracy, postrzeganie zadań oraz perspektywy

na przyszłość. Przedstawiony jest również diagram z najważniejszymi cechami pedagogicznymi, który obejmuje nie tylko specjalistyczne umiejętności techniczne uczenia określonego przedmiotu, ale wskazuje na holistyczne postrzeganie zawodu nauczyciela. Do tych najważniejszych cech autor zalicza: nadzieję, wartości, tożsamość, poświęcenie, troskę, motywację, emocje, ciekawość, cele moralne oraz standardy, kojarzone z pasją nauczania.

W rozdziale drugim *Wartości moralne: troska, odwaga, opinie uczniów* autor podkreśla, iż wszelkie zachowania nauczyciela mają swój wymiar moralny, oparty na określonych celach. Świadczyć może o tym silny wpływ osoby nauczyciela, jego poglądy, zachowanie, a nawet manieri, jakie pozostają na lata we wspomnieniach uczniów. Dlatego nauczyciele pasjonaci nie myślą tylko i wyłącznie o mierzalnych efektach swojej codziennej pracy z uczniami. W swojej pedagogicznej działalności wykazują oni zrozumienie, że kontekst ich pracy wymaga, aby na pierwszym miejscu było zawsze intelektualne i moralne dobro ucznia. Autor wskazuje pięć cnót moralności nauczycielskiej: uczciwość, odwagę, troskę, obiektywizm i zdrowy rozsądek.

Szczególnie dużo uwagi autor poświęca pojęciom „troska” i „odwaga”, które uważa za kluczowe w nawiązywaniu kontaktów z uczniami. Pojęcia te są nie tylko pewnymi konstrukcjami teoretycznymi, ale właściwościami osobistymi, które przez uczniów postrzegane są jako najbardziej wartościowe cechy swoich nauczycieli. Wyrażanie troski lub ujawnianie odwagi w kontaktach z uczniami pokazuje emocjonalność nauczyciela, czyniąc go bardziej autentycznym. Autor udziela jednak nauczycielom pewnych

ostrzeżeń co do okazywania i ukierunkowywania swojej troski, aby nie wpłynęła ona negatywnie na efektywność nauczania i zbyt dużą swobodę w kontaktach z uczniami. Cytuje on także praktyczne zalecenia umożliwiające skuteczne stanie się pełnym zaangażowania nauczycielem z pasją. Prezentuje ciekawe opinie obecnych i byłych uczniów na temat swoich nauczycieli i ich zawodowej pasji. Opinie odbiorców są bowiem często niezwykle trafne i powinny stanowić najbardziej wartościową informację zwrotną dla pedagogów.

Od wielu lat wzrastają wymagania zarówno uczniów, jak i rodziców w stosunku do nauczycieli. Dlatego też łatwiej będzie nauczycielom sprostać tym wymaganiom, jeśli sami będą stawiać sobie dalekosiężne cele, wysokie wymagania i realizować je będą konsekwentnie, z własnym zaangażowaniem i autentyczną pasją. Autor podkreśla, że uczniowie cenią sobie lekcje, na których poruszany problem prezentowany jest w formie zabawy, w sposób ciekawy, dający możliwość lepszego poznania opinii i poglądów innych osób, w kontekście zdarzeń zachodzących w codziennym, współczesnym życiu.

Ważnym elementem efektywności nauczania jest dbałość nauczyciela o współpracę z uczniami. Bez względu na przeszkody wynikające z różnicy charakterów czy pokoleń, zadania realizowane na lekcji mogą zachęcać poszczególne grupy uczniów do współpracy z nauczycielem, a tym samym zwiększać obopólne zaangażowanie w efekty nauczanego przedmiotu.

Wspomnienia uczniów, które ujawniają wartość pasji w działalności pedagogicznej ich nauczycieli koncentrują się wokół takich doświadczeń, jak: poczucie,

że uczeń jest kimś ważnym, inspirowanie do pogłębiania wiedzy, wiara nauczyciela, że uczeń jest w stanie osiągnąć określony efekt, odczuwanie entuzjazmu, poczucie traktowania ucznia jako wartościowego człowieka oraz szczere zainteresowanie problemami pozaszkolnymi. Na zakończenie rozdziału autor zachęca, aby sprawdzić swój stopień tożsamości „nauczyciela z pasją”, opierając się na cechach zaproponowanych przez L. R. Frieda.

Rozdział trzeci *Emocje i tożsamość* to przegląd literatury na temat siły oddziaływania emocjonalnego w procesie nauczania oraz w procesie postrzegania „ja” nauczyciela. Autor opiera się na poglądach Antonio Damasio, który twierdzi, że emocje są integralnym elementem procesów poznawczych oraz wyjaśnia funkcję, siłę i znaczenie emocji dla poczucia zarówno osobistej, jak i zawodowej roli nauczyciela.

Emocje mogą być odczuwane w kontekście oddziaływań wynikających z różnorodności interakcji z uczniami, podczas prowadzonych zajęć. Z drugiej strony silne emocje wśród nauczycieli pojawiają się ze względu na społeczny kontekst wykonywanego zawodu i zwiększającą się ilość psychologicznych obciążeń zawodowych. Autor podkreśla także, iż duży wpływ na stan emocjonalny nauczyciela ma klimat pracy i atmosfera panująca w szkole. Przeżywanie przez nauczyciela emocji pozytywnych lub negatywnych oddziałuje na jego procesy poznawcze, co pociąga za sobą zwiększanie lub zmniejszanie zaangażowania w pracę pedagogiczną. Dlatego, dla zachowania pasji w wykonywanym zawodzie ważne jest, aby pozytywne emocje zawsze brały górę nad negatywnymi. Autor porusza także problem emocji w zawodzie na-

uczyciela w kontekście „pracy emocjami” lub „pracy nad emocjami”, nawiązując do eksperymentów Arlie Hochschild. Przekłada on doświadczenia badaczki na działalność pedagogiczną, wskazując na przykład, iż nauczyciel potrafi dostosować się do oczekiwań uczniów, pracując swoimi emocjami lub potrafi okiełznać różnorodność klasowych indywidualności, pracując nad ich emocjami.

W niniejszym rozdziale autor definiuje także pojęcie tożsamości – zawodowej i osobistej. Podkreśla jak ważne w działalności pedagogicznej jest utożsamianie się z rolą zawodową – poczucie „bycia” nauczycielem. Wówczas tożsamość nauczyciela wykracza poza ramy klasy szkolnej i ujawnia się także w innych kontekstach społeczno-kulturowych. Tożsamość ewoluuje z czasem. Młody nauczyciel, zdobywając doświadczenie zwiększa swoje poczucie tożsamości. Jej kształtowanie jest także nierozdzielne z odczuwanymi emocjami, które są tutaj rozumiane jako spoiwo łączące różne doświadczenia. Autor przytacza zestaw dziewięciu zasad, które ułatwiają nauczycielowi utrzymanie w życiu zawodowej tożsamości opartej na autentycznej pasji. Na zakończenie rozdziału autor proponuje czytelnikowi zastanowienie się nad własnymi emocjami odczuwanymi w związku z wykonywaniem zawodu nauczyciela.

W rozdziale czwartym *Zaangażowanie w pasję: satysfakcja w pracy, motywacja i wiara we własne możliwości* wskazane są różnice pomiędzy nauczycielami, którzy charakteryzują się odmiennym poziomem zaangażowania i motywacji do pracy pedagogicznej. Autor podkreśla, iż wysoki poziom zaangażowania emocjonalnego i intelektualnego ujawnia profesjonalizm

zawodowy, determinuje skuteczność pracy nauczyciela, jego systematyczność, wydajność i siłę oddziaływania na swoich uczniów. Charakterystyka nauczycieli zaangażowanych i niezaangażowanych pozwala czytelnikowi na autorefleksję co do własnego stylu pracy, bez względu na staż zawodowy. Warto także zastanowić się nad proponowanymi przez autora sposobami wspierania nauczycieli, które mają na celu zwiększanie ich skuteczności, poczucia satysfakcji, zmniejszanie objawów przemęczenia i wypalenia zawodowego oraz dbałość o nieustanne kształtowanie odpowiedniej motywacji do pracy. W rozdziale prezentowane są wyniki badań różnych grup nauczycieli, które przedstawiają jakie negatywne zachowania i właściwości środowiska szkolnego mogą doprowadzić do wyczerpania psychicznej i fizycznej energii wśród pedagogów, a tym samym do coraz mniejszego odczuwania zawodowej pasji.

Na zakończenie rozdziału, w *Czasie na refleksję* autor proponuje czytelnikowi, aby zastanowił się nad relacją między obecnym stanem klimatu szkolnego, w którym na co dzień funkcjonuje, a oczekiwaniami, które miał u progu swojej kariery pedagogicznej. Zachęca także do samodzielnego rozpoznania fizycznych i psychicznych objawów stresu na przykładzie modelu pięciu kroków.

Rozdział piąty *Gromadzenie wiedzy o zawodzie nauczyciela* poświęcony jest różnym modelom nauczania oraz stylom uczenia się. Czytelnik może poznać autorski model stylów pracy nauczyciela, które wynikają z odmiennego podejścia do pracy z klasą. Wskazuje na wynikające z tego różnice w zachowaniach autentycznych i oczekiwanych wśród uczniów. W rozdziale prezentowane są tak-

że modele nauczania innych teoretyków, w ramach czterech kategorii: model nauczania koncentrujący się na przetwarzaniu informacji, model społeczny, model skoncentrowany na osobowości, model behavioralny.

Autor podkreśla, iż zawód nauczyciela wymaga szeregu indywidualnych predyspozycji, do których zalicza: kreatywność, czujność i intuicję. Są to właściwości, których trudno nauczyć się w ramach studiów pedagogicznych. Są to raczej predyspozycje wrodzone lub wykształcone w trakcie nabywania doświadczenia w pracy z uczniami. Trafność nauczycielskiej intuicji zwiększa się wraz z siłą odczuwania zawodowej pasji. Przy okazji kształtować mogą się takie właściwości indywidualne, jak poczucie estetyki, artyzm i kultura pedagogiczna. Tak wszechstronnie predysponowany do zawodu i uwrażliwiony nauczyciel ma większą łatwość rozpoznawania różnych stylów uczenia się i zachowania wśród swoich uczniów. Autor wskazuje, iż style te w dużym stopniu mogą wynikać z różnic w rodzajach inteligencji (zgodnie z założeniami inteligencji wielorakiej H. Gardnera). Przedstawia, jakie specyficzne zajęcia w klasie mogą ujawnić poziom występowania określonych rodzajów inteligencji wśród uczniów. Problem ten ujęty jest nie tylko w kontekście funkcjonowania intelektualnego uczniów. Szczególną uwagę autor poświęca na zagadnienie inteligencji emocjonalnej, duchowej i etycznej wśród nauczycieli.

Na zakończenie rozdziału w *Czasie na refleksję*, autor zachęca czytelnika, aby ustosunkował się do stwierdzeń w ramach dwóch kategorii: jakie „kiedyś” nauczyciel miał oczekiwania w stosunku do swoich uczniów (na początku

kariery pedagogicznej), a jakie oczekiwania ma „teraz”.

W rozdziale szóstym *Jak uczyć się i rozwijać z pasją*, szczególny nacisk położony jest na taki sposób kształcenia nauczycieli, aby ich praca była satysfakcjonująca, efektywna, profesjonalna oraz dająca zadowolenie innym jak i sobie. Nauczyciel może osiągnąć profesjonalizm nie tylko dzięki własnym predyspozycjom i zdolnościom, ale także dzięki sprzyjającemu środowisku zapewniającemu dostęp do szerokiej oferty dokształcającej, która to zaspokoi jego intelektualne i emocjonalne potrzeby. Niesprzyjająca atmosfera w szkole i brak zrozumienia kadry kierowniczej oświaty co do dbałości o psychiczny komfort pracy nauczyciela, mogą szybko i skutecznie osłabić jego motywację, zaangażowanie, i efektywność w nauczaniu. Autor podkreśla, iż nauczyciel potrzebuje czasu na refleksję nad własną działalnością pedagogiczną. Uzyskuje dzięki temu różne informacje zwrotne o swojej pracy, dostrzega mocne strony i eliminuje błędy. Autor przedstawia różne rodzaje refleksji, których zastosowanie pozwala nauczycielowi na przeanalizowanie swojego procesu dydaktycznego. Do najważniejszych rodzajów refleksji zawodowej zalicza: przygotowanie minimum do przetrwania, zdarzenia krytyczne, refleksję autobiograficzną oraz badanie w działaniu. Prezentuje także wyniki własnych badań z udziałem nauczycieli, które wykazały pięć czynników wpływających na jakość nauczania i możliwość prowadzenia krytycznej refleksji. Zalicza do nich paradoks efektywności, wyizolowanie i pozorne więzi, poczucie opuszczenia, czas oraz zwyczaj.

Omawiając proces uczenia się i rozwoju zawodowego nauczycieli nie moż-

na zapomnieć o zmianach, jakie mogą pojawić się na różnych etapach kariery pedagogicznej. Dlatego autor prezentuje kilka modeli teoretycznych innych badaczy, którzy wskazują na występowanie od pięciu do dziewięciu faz, etapów przejściowych w zawodzie nauczyciela. Nauczyciel nie jest oderwany od prywatnych trosk i codziennych doświadczeń, dlatego jego zawodowy rozwój powinien uwzględniać indywidualne psychologiczne predyspozycje i społeczne uwarunkowania środowiskowe. Autor prezentuje dynamiczny model cyklu kariery pedagogicznej z uwzględnieniem wpływów zarówno z życia prywatnego, jak i zawodowego. Prezentuje także ciekawe wnioski zmierzające w kierunku optymalizacji możliwości rozwoju z dbałością o indywidualne potrzeby nauczycieli.

Na zakończenie rozdziału czytelnik może przyjrzeć się własnemu doświadczeniu pedagogicznemu, analizując sytuacje, których doświadczał w życiu prywatnym lub zawodowym oraz sprawdzając ich wpływ na odczuwanie zawodowej satysfakcji i efektywności własnej pracy pedagogicznej.

Rozdział siódmy *Pasja a wspólnota* ukazuje, jak ważny dla utrzymania zawodowej pasji nauczyciela jest klimat i atmosfera panujące w szkole, wsparcie ze strony kadry zarządzającej, dostępność do nowoczesnych środków dydaktycznych oraz wszelkie relacje międzyludzkie. Autor podkreśla, że takie czynniki zwiększają poczucie kolektywności i zaangażowania w tworzeniu wspólnego dobra dla klasy i szkoły. Sposób funkcjonowania szkoły ujawnia się także w zachowaniach i relacjach międzyludzkich. Autor omawia pewne cechy i kulturowe normy, które obowiązują społecz-

ności szkolne, a tym samym charakteryzują swoje środowisko.

W rozdziale tym opisana jest również pozycja lidera, jego znaczenie i wpływ na sposób funkcjonowania osób i instytucji. Autor podkreśla, że dobry dyrektor – lider ukierunkowuje działania, dba o budowanie więzi ze wspólnotą szkolną, koncentruje swoją uwagę na ludziach oraz posiada umiejętność łączenia realizacji różnych celów. Jego kompetencja w zakresie dbałości o pasję nauczycieli opiera się także na okazywaniu szacunku i zaufania.

Na zakończenie rozdziału autor zachęca do zapoznania się z modelem „geografii emocjonalnej”, który pozwala rozpoznać różnorodne czynniki sprzyjające lub zagrażające więziom emocjonalnym, jakie mogą pojawić się w różnych relacjach między nauczycielami, uczniami lub rodzicami.

Rozdział ósmy *Zachować pasję* zawiera praktyczne wskazówki dla nauczycieli, jak dbać o osobiste zaangażowanie i pasję w natłoku codziennych obowiązków, w obliczu stawianych wymagań i oczekiwań oraz w sytuacji trudności osobistych. Autor podpowiada w jaki sposób podsycać pasję nawet w sytuacjach kryzysu zawodowego, który może pojawić się na wybranym etapie zawodowego życia. Wzmacnianie nauczyciela i zwiększanie poczucia własnej wartości mogą także przyczynić się do łagodnego przejścia przez krytyczny moment życia i pracy nauczyciela, zmniejszając uczucie niezadowoloności. Wśród innych wskazówek autora, zauważyć można zachowanie równowagi pomiędzy sprawami osobistymi a zawodowymi, pozytywne nastawienie do uczniów bez uprzedzania się i ulegania stereotypom, dbałość o zachowanie

wywanie dobrego kontaktu w relacjach międzyludzkich oraz konstruktywne radzenie sobie z trudnymi sytuacjami wychowawczymi.

Niniejsza książka nie przedstawia oczywiście gotowej recepty na tak zwane „efektywne nauczanie”. Podkreśla jednak cechy, wartości, cele, sposób działania i specyfikę osobowości nauczycieli, którzy bez względu na trudności spowodowane różnymi sytuacjami zawodowymi lub osobistymi nie zapomnieli potrzeby, aby

być pasjonatem własnego zawodu. Książka ta jest doskonałym przewodnikiem po świecie wartości pedagogicznych, które są uniwersalne dla nauczycieli o różnym stażu pracy i specjalnościach. Pojęcie pasji i zaangażowania zawodowego powinno być bowiem ujawniane w takim samym stopniu zarówno przez nauczycieli specjalizujących się w wybranych przedmiotach ogólnokształcących, jak i zawodowych czy artystycznych.

Anna Nogaj